

U Hrvatskoj se od stripova može živjeti – ali nije lako

Najčešći kupci stripova su odrasli, odnosno osobe od 25 do 60 godina, a traže se i dalje Bonellijeva izdanja (»Zagor«, »Dylan Dog«, »Tex«...) te »Alan Ford«, ali i svjetski klasici poput »Princa Valijanta«, »Corta Maltesea«, »Blueberryja« i »Aster Blistoka«, pa tako i oni Andrije Maurovića ili Julesa Radilovića.

Ponuda stripa u Hrvatskoj nikada nije bila veća, no može li se od devete umjetnosti tu i živjeti, drugo je pitanje. Izdavači koji ne objavljuju komercijalna izdanja namijenjena kioscima u pravilu rade neki drugi posao, a izdavaštvom se bave iz ljubavi prema stripu, a ne novcu. Od stripa dakle, prije svega, živi nekolicina trgovaca te nekolicina autora, odnosno crtača, najvećim dijelom oni koji rade po narudžbama za američko, francusko i talijansko tržište. Jedan od njih je i Goran Sudžuka koji već desetak godina crta za američke izdavače, iako je crtao i za hrvatsko tržište, primjerice »Svebora i Plamenu« za Modru lastu.

»U Hrvatskoj se može živjeti od stripa, ali nije lako. Štef Bartolić i Darko Macan, primjerice, rade isključivo za domaće tržište, ali za to je potrebno mnogo rada za različita izdanja, uz stalni rizik od kašnjenja ili čak neisplicivanja honorara. Treba biti brz, produktivan i strpljiv«, kaže Sudžuka, a suradnju sa stranim izdavačima ocjenjuje kao vrlo ugodnu.

»Da bi se radilo za strane izdavače, treba poznavati pravila industrije - što je dopušteno, što nije. I tu postoji određena nesigurnost. Ne po pitanju honorara, jer posao koji ste napravili bit će i plaćen, ali može se dogoditi da nakon završetka jednog stripa na kojem radite prođe dosta vremena dok ne počnete raditi drugi. U strahu od takve situacije lako se može dogoditi da prihvatite više angažmana nego što možete odraditi. Tada kvaliteta ili poštivanje rokova može postati upitno, što ponovno nije dobro za sljedeće angažmane«, objašnjava Sudžuka.

»Honorar za jednu tablu stripa može uvelike varirati, a ovisi o tome radite li za maloga ili velikoga izdavača, radite li na serijalu koji je komercijalni hit ili ima malu, ali vjernu publiku, radite li samo crtež u olovci, gotovu crno-bijelu tablu ili kompletan kolor. Na visinu honorara utječe i koliko ste dugo na sceni, ali čak i početnik startat će s barem 100 dolara po strani stripa, a s vremenom to može narasti na nekoliko stotina«, kaže Sudžuka.

Što se prodaje tiče, obratili smo se sigurno najupućenijoj osobi u branši, Raulu Švarcu, vlasniku trgovine specijalizirane za strip »Stripovi na kvadrat«. S prodajom stripova krenuo je početkom osamdesetih na Cvjetnom trgu nudeći stripove na najlonu, a kaže kako je sve krenulo iz čiste potrebe - riješiš se onoga što te ne zanima da bi kupio nove brojeve stripova kojih je tada na kiosku bilo u izobilju.

»Ubrzo mi je to postao i izvor džeparca, no prodaja na cesti ovisila je o vremenu, policiji, inspekcijama te je s vremenom prerasla u ideju o strip-knjižari što se 1994. godine i ostvarilo, uz pomoć tadašnjih partnera. To je sigurno bila prva strip-knjižara u zemljama regije i u ovih 16 i pol godina rada činimo jako puno na promociji stripa te širenju kulture stripa«, prisjeća se Švarc početaka. Danas u svojoj trgovini, uz gotovo sva izdanja hrvatskih izdavača, drži i ona srpskih, američkih i engleskih izdavača, a ima gotovo nekoliko tisuća stripova.

Najčešći kupci su odrasli, odnosno osobe od 25 do 60 godina, a traže se i dalje Bonellijeva izdanja (»Zagor«, »Dylan Dog«, »Tex«...) te »Alan Ford«, ali i svjetski klasici poput »Princa Valijanta«, »Corta Maltesea«, »Blueberryja« i »Aster Blistoka«, pa tako i oni Andrije Maurovića ili Julesa Radilovića.

»Osim njih, kupuju se i stripovi kao što su "Blacksad", "Pakao" i "Svagdanja Borba" koje

je publika prepoznata kroz dobru usmenu predaju ili reputaciju koju su stekli već prije objavljivanja u Hrvatskoj«, kaže Švarc koji osim prodaje u Zagrebu stripove šalje naručiteljima iz cijeloga svijeta - od Engleske do Australije - i tijekom godine proda desetak tisuća stripova.

Izdavač, kolekcionar i poznavatelj stripa Mladen Novaković osvrnuo se na prošla vremena. »U Hrvatskoj se nikada nije moglo živjeti od stripa. To je mit koji uglavnom izdavači stalno potenciraju mistificirajući s lažnom nostalgijom tobože zlatna vremena stripa u prošlosti. Niti izdavači, ma kako veliki, niti moćni distributeri niti autori nisu se mogli isključivo usmjeriti na strip i stvarati iz toga kontinuirani profit.

Maurović, Neugebauer, Beker, Dovniković, članovi "Novog kvadrata" i suvremeni autori uz usputno bavljenje stripom bavili su se i zarađivali od drugih likovnih i nelikovnih aktivnosti (ilustracije, slikarstva, crtanog filma, promidžba i sličnog). Jedino su Jules Radilović i na drugi način Ivica Bednjanac doživjeli mirovinu s opusom u kojem dominira strip«, objasnio je Novaković. Napomenuo je kako specijaliziranih izdavača gotovo nije ni bilo, a sve se odvijalo u okviru većih i velikih novinskih kuća. Tek u posljednjih 15 godina pojavili su se mali privatni izdavači isključivo strip-izdanja.

»U Hrvatskoj nitko nije niti će moći živjeti od stripa, jer na malom tržištu - ograničenom i jezikom - za konzumente postoji niz drugih slikovnih izazova i opcija, pa i mogućnost stripskih preferencija putem interneta ili računala: uključujući i crtanje i samoizdavaštvo«, ne predviđa Novaković svijetlu budućnost.

Kada govori o cijenama izdanja, Novaković kao izdavač, a riječ je o udruzi »Stripforum«, kaže kako postoji cijeli spektar cijena kao i u drugim područjima. »Zagovaramo slobodno tržište, a s obzirom na to da smo udruga, a ne klasični izdavač, ne težimo profitu nego promidžbi stripa kao umjetničke vrste. Naše niske cijene odraz su takve politike i, prije svega, sposobnosti članova udruge da nađu sredstva za financiranje naših izdanja tako da ne ovisimo isključivo o prodaji. Ovdje moram zahvaliti i razumijevanju velikog broja autora koji podržavaju naše projekte, najčešće ne tražeći naknadu ili se zadovolje samo simboličnim iznosom«, kaže Novaković.

Osim stvaranja stripova, što uključuje crtače i izdavače, te prodaje stripova, postoje još dva segmenta tržišta stripa. Prvi se odnosi na originalne table i crteže, a drugi se odnosi na antikvitetna izdanja.

Starija izdanja dijelom se prodaju na štandovima na okretištima tramvaja ili na placu te imaju znatno nižu cijenu nego što je na kiosku, ali godine i očuvanost stripa itekako mogu utjecati na cijenu i dignuti je u nebesa.

Za sve ljubitelje stripa i kolekcionare osobito su zanimljive aukcije pa smo zavirili na internetsku stranicu www.stripovi.com i pronašli kako je, primjerice, početna cijena za Zagorovu epizodu »Nasilje u Darkvudu«, objavljenu pod brojem 13 u nekada popularnoj »Zlatnoj seriji«, 1200 kuna.

Cijene se isključivo očuvani primjerci pa je tako Zagorova epizoda »Blago Crvene planine« (objavljena u četvrtom broju »Lunova magnus stripa«) svojedobno prodana za 4500 kuna, ali tu možemo govoriti o antikvitetu jer je to izdanje svjetlo kioska ugledalo davne 1968. godine. Kao početnu cijenu još starijih primjeraka Politikina »Zabavnika« (od broja 1 do broja 210, objavljivanih od 1939. do 1941.) ponuđač je postavio cijenu od 21.000 kuna.

»Revije poput "Stripoteke" ili "Eks almanaha", osim možda savršeno očuvanih prvih brojeva, ne mogu postići cijenu veću od 10 do 15 kuna. S druge strane, ono što je još uvijek na cijeni, osim izdanja iz prve polovice prošlog stoljeća, svakako su vječni stripovi iz "Zlatne Serije", "Lunov magnus strip" i "Alan Ford". Njima, bez obzira na mnoge

reprinte nekih epizoda i junaka, po više puta ne pada cijena već za "glanc" primjerke raste, i to posebice za "Zagora" koji za prve brojeve postiže cijene od nekoliko tisuća kuna i "Alan Forda" čije se cijene za prve brojeve kreću u nešto skromnijim iznosima, od 300 do 500 kuna«, kaže Švarc.

U zemljama s daleko jačom tradicijom uživanja u stripu možda najveću cijenu postigla je prva epizoda »Supermena« iz 1938. koja je sa svojih 32 stranice prodana za milijun dolara. Očito samo treba strpljiv, stripove čuvati i prenositi s koljena na koljeno te ih u pogodnom trenutku ponuditi na otvoreno aukcijsko tržište.

Kada govorimo o tržištu originala, prodaju svojih djela Goran Sudžuka povjerio je američkom zastupniku Marku Hayu. Objašnjava kakva je situacija na tom području i koliko cijenu postižu.

»Jako je slično kao i s honorarom za nacrtanu stranu stripa, ali su razlike od table do table daleko veće, čak i kad se radi o istom crtaču i istom stripu. S obzirom na to da je strip sekvencijalna umjetnost, zadana pričom, neke će table biti atraktivnije od ostalih. Na nekim tablama nema glavnih likova i samim time manje su tražene. Na nekim tablama ćete naprosto imati dvoje ljudi koji sjede i razgovaraju, dok će se na nekima preko cijele stranice Spiderman i Iron Man mlatiti sa zlikovcima i rušiti pola New Yorka. Ako tome dodamo i originalne ilustracije za naslovnice, dobit ćemo raspon od stotinjak dolara do nekoliko tisuća«, ističe naš proslavljeni autor čiji se originali kreću od 85 do 300 dolara za stripove »Hellblazer«, »Lady Constantine«, »Y the Last Man« ili »Odmetnuti«. Isti zastupnik nudi i originale pokojnoga Edvina Biukovića - crno-bijele table stripova »Star Wars Last Command« i »Human Target« čija se cijena kreće od 200 do 550 dolara.

Koliko je cijenjen na tržištu stripa hrvatski crtač-slikar Esad T. Ribić, govori nam stranica »Anthonys Collectibels« na kojoj se, između ostaloga, prodaju njegovi originalni radovi. Vrlo pregledne stranice Anthonyja Snydera, na kojima se radovi mogu vidjeti također na primjeren način otkrivaju kako Ribićevi radovi postižu cijenu od 50 za nekolicinu crno-bijelih tabli pa do 4500 dolara za naslikanu naslovnicu »Daredevila«.

Na ponudi su i neke table stripova koje je stvarao za jednu od najpoznatijih svjetskih kuća »Marvel«, pa su tu tako uz mnoge superjunake i »Thor« i »Silver Surfer«, a više ih je od 400 - što crteža olovkom, što tušem iscrtanih tabli, pa sve do onih naslikanih akrilom, među kojima i veliki broj naslovnica. Osim Ribićevih, isti zastupnik nudi i originale hrvatskoga crtača Dalibora Talajića iz stripova »The Deadpool Team-Up« i »Hit-Monkey«, a cijene se kreću od 150 do 875 dolara.

»Iako većina kolekcionara originale kupuje za vlastito zadovoljstvo i mjesto na zidu, neki ih kupuju kada procijene da je cijena niska, u uvjerenju da će kasnije zaraditi na njima. Neki odluče prodati ponešto iz svoje kolekcije da bi namaknuli sredstva za kupnju nekih novih favorita. Naši zastupnici ne otkupljuju radove, nego ih u dogovoru s nama crtačima prodaju. Veliki dio zarade prosljeđuju crtaču, a manji postotak uzimaju sebi. Reputacija poštenog posrednika u tom poslu prevažna je da bi se netko od njih upuštao u "muljanje".

Cijene su uglavnom javno izložene i kupac, prodavač i autor imaju jasnu sliku o tome koliko što košta«, objašnjava Sudžuka koji osim honorara za crtanje prodaje originala, sada od svojih izdavača dobija i tantijeme od onih stripova koji su nakon života u svescima objavljeni u knjigama. Iako to nije veliki novac, Sudžuka kaže da ga veseli, tim više što o tantijemima nije ni razmišljao sve dok mu jedan dan nije stigla uplata. Dakle, ne samo što se strane izdavače ne mora moljakati mjesecima i godinama da uplate honorar, već oni sami pedantno obavljaju posao po zakonu i svoje suradnike ne zakidaju, čak ni onda kada nisu posve upućeni u svoja prava i ono što zaslužuju.

Kolekcionarstvo i originalni radovi

Budući da je riječ o velikom kolekcionaru, s Mladenom Novakovićem razgovarali smo i o tom segmentu tržišta. Ističe kako nikada nije prodavao one koje ima u svojoj kolekciji niti to namjerava učiniti. »Kolekciju sam skupio tijekom godina, uglavnom kupnjom ili zamjenom, a dio originala su mi poklonili crtači ili prijatelji koji znaju i poštuju moju strast za stripom. Po mojem mišljenju, kvalitetne strip-table ravnopravne su bilo kojem likovnom djelu - štafelajnom slikarstvu, grafičkim listovima ili ilustraciji. Cijene originala su dakako u velikom rasponu. Primjerice "Asteriks" stoji od 11.000 do 80.000 eura, a "Peanuts" od 25.000 do 30.000 dolara. Osobno, najskuplje sam platio "Princa Valijanta", "Poručnika Blueberyja" i "Guidu Crepaxa" iako sam i tu platio relativno razumnu cijenu zbog niza sretnih okolnosti«, kaže Novaković.

»Moja kolekcija originalnih radova domaćih autora kreće se oko 1500 do 2000 komada, raznih dimenzija i formata, a posebni dio kolekcije je sveukupni opus Julesa Radilovića za koji mi je on prepustio skrb. Najskuplje crno-bijele table domaćih autora su oko 3000 do 5000 kuna za Maurovića, a ostali ipak manje. Napominjem da nekih autora uopće nema na tržištu: Radilović, Neugebauer, Delač, Beker, Zimonić, Ilić, Deliće, Devlić... Crteži su relativno dostupni kolekcionarima (stotine kuna), a naslovnice - Parlov, Kordej i Ribić - znaju biti vrlo skupe. Usput naši crtači u svakoj prigodi vrlo rado i besplatno crtaju crteže u svakoj prigodi kad ih se pristojno zamoli«, kaže Novaković.

Napominje kako u Hrvatskoj ima tek nekoliko kolekcionara. Najstariji original koji posjeduje nastao je 1912., a riječ je o stripu »Mut and Jeff« američkoga autora Buda Fishera, a najstariji domaći su Maurovićeva »Vjerenica mača« i »Podzemna carica« iz 1935. godine. »Posljednji tablu kupio sam u SAD-u, i to "Princa Valijanta" od trećeg, današnjeg crtača Garyja Giannija, pa sad uz Hala Fostera i Cullena Murphyja imam originale sve trojice crtača.

Kolekcionarstvo je skup hobi i moraju se najprije riješiti druge egzistencijalne stvari pa tek onda ulagati i u hobi. S druge strane, novac uvijek možete zaraditi, ali pravih umjetničkih djela je ograničen broj«, zaključuje Novaković.

Božidar TRKULJA